

שעור מורה מוריני הרב יהודה גנס שליט"א שבת חיי שרה ע"ד:

יצחק תיקן תפילת מנחה

[א] "יצחק תיקן תפילת מנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוה בשדה..."¹, ובמהרש"א² תמה דהלא מצינו שהאבות קיימו את כל התורה, וא"כ ודאי שגם אברהם התפלל תפילת מנחה, וכתב בשם ספר יוחסין שכל אחד מהאבות היה זריז בתפילה אחת יותר כפי מידתו.

[ב] וכוונתו שאף שכל האבות התפללו את כל התפילות, אולם תפילת מנחה הוזכרה בתורה ע"ש יצחק, משום שהיא שייכת למידתו (מידת הדין, "פחד יצחק").

[ג] והנה אף שבודאי רמוזים כאן סתרי תורה, אולי ניתן להבין מעט את הדברים ע"פ מה שכתב הטור³ "לעולם יהא אדם זהיר בתפילת המנחה... אבל של מנחה שהיא באמצע היום צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה, ואם עשה כן שכרו מרובה", דהיינו שלתפילת מנחה והכוונה בה צריך יותר גבורה מתפילת שחרית וערבית, ועל כן מי שהצליח לעשות כן שכרו מרובה, יעו"ש⁴, שמא ענין זה שייך למידת הגבורה שהיא מידתו של יצחק.

[ד] ואולם לכאורה בפשטות היה מקום ליישב את תמיהת המהרש"א באופן אחר, שאף שהאבות קיימו את כל התורה כולה, מ"מ לא תיקנו אותם בתור תקנה קבועה לדורות, אלא שאברהם תיקן את שחרית לדורות, ויצחק את מנחה וכו'⁴.

[ה] אלא שבדברי הרמב"ם אי אפשר ליישב כך, דהנה בהלכות תפלה⁵ כתב הרמב"ם שהתפלות נתקנו ע"י עזרא ובית דינו כנגד הקרבנות, ומאידך בהלכות מלכים⁶ כתב הרמב"ם לאחר שביאר את דין ז' מצוות בני נח וז"ל: "וכן היה הדבר בכל העולם עד אברהם, נצטוו יתר על אלו במילה והוא התפלל תפילת שחרית, ויצחק הפריש מעשר והוסיף תפלה אחרת לפנות היום, ויעקב הוסיף גיד הנשה והתפלל ערבית...". הרי דס"ל לרמב"ם שהאבות לא תיקנו את התפלות אלא שהם עצמם התפללו, וא"כ תחזור קו' המהרש"א למקומה, ועל כרחך צ"ל כתירוצו של ספר היוחסין, וכנ"ל.

[ו] והנה בעיקר דברי הרמב"ם כבר תמהו נושאי כליו מדוע פסק כמ"ד "תפלות כנגד קרבנות תיקנום" ולא כמ"ד "תפלות אבות תיקנום"⁷, והעירוני די"ל דכיון דקי"ל תפילת ערבית רשות, [מכיון שהיא כנגד אברים ופדרים הקרבים בלילה שאין חובה להקריבם, אלא אם נותרו יש להקריבם], על כרחך דקי"ל דתפילות נתקנו כנגד קרבנות, דלמ"ד דאבות תיקנום מדוע תהיה ערבית שונה מתפילות שחרית ומנחה⁸, ושוב מצאתי שכבר כתב כן בשו"ת מהרי"ט צהלון⁹.

האם מותר להתפלל תפילת מנחה אחר השקיעה

[ז] הנה לכתחילה בודאי חובה להתפלל את תפילת המנחה קודם השקיעה, וכמו שאמרו בגמ'¹⁰ שאף שמצוה להתפלל את תפילת המנחה עם דמדומי חמה, מ"מ במערבא לייטי למי שעושה כן "דלמא מיטרפא ליה שעתא".

אלא דישי לעיין במי שהתאחר ולא התפלל מנחה קודם השקיעה, האם יתפלל אותה בזמן בין השמשות, או שימתין לערבית ויתפלל פעמיים שמו"ע של ערבית להשלמת תפילת המנחה.

¹ ברכות כו.:

² חידושי אגדות שם.

³ טור או"ח ריש סימן רל"ב.

⁴ שמא זו כוונת המהרש"א בתירוצו הראשון שם, עיי"ש.

⁵ פרק א' הל' ד-ו.

⁶ פרק ט' הלכה א'.

⁷ יעו"ש ברכות כו: שנחלקו בדבר אמוראי.

⁸ כן העירני הר"ר מנשה שטיגליץ שליט"א.

⁹ סימן ע'.

¹⁰ ברכות כט.:

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ובפוסקים¹¹ מצינו שדנו להתיר להתפלל אחר השקיעה, אולם עיקר הנידון שלהם הוא לסמוך לענין זה על שיטת ר"ת שסבר שב' שקיעות הם, שלשיטתו לאחר השקיעה עדיין יום גמור הוא לכל דבר, אולם לדין דנהגין אף לקולא כשיטת הגאונים והגר"א פשוט שא"א לסמוך ע"ז כלל¹².

[ח] אולם בשער הציון¹³ כתב שי"ל שאף לשיטה זו מ"מ בשעת הדחק אפשר להתפלל גם לאחר השקיעה בתוך שלשת רבעי מיל [13.5 דקות], ולסמוך בזה¹⁴ על שיטת רבי יוסי הסובר שביה"ש מתחיל רק אז¹⁵, עייש"ה¹⁶.

[ט] ואמנם פשוט שלכתחילה אסור לסמוך על זה, דהלא אף במידי דרבנן (כצומות וכדומה) נקטינן דמהשקיעה הוי ספק לילה. [לכד מקהילות שיש להם מנהג לעשות כן על פי רבותיהם].
[י] ובפרט בערב שבת ראוי יותר להשתדל בזה, דהלא יש מן הפוסקים הסוברים שחייב האדם לקבל שבת בפיו קודם השקיעה לקיים מצות תוספת שבת, ואם אין גומרים את תפילת המנחה כמה דקות עכ"פ קודם השקיעה אי אפשר לעשות כן.

¹¹ עיין שו"ע ורמ"א סימן רל"ג סעיף ב' ומ"ב ושעה"צ שם ובשאלת אריה סימן י"ז בארוכה.
¹² ומטעם זה פשוט שא"א לסמוך על עדויות שונות על מנהגי קהילות להקל בזה [כמו שהעידו על הנהוג אצל החת"ס ועוד], דהלא מנהגם היה כשיטת ר"ת, משא"כ בא"י שמנהג רובו ככולו של הציבור הרבה דורות להקל אף בשבת ויו"כ כגאונים, וגם אין ראיה מאופק חו"ל לאופק א"י, ואכמ"ל.
¹³ שם ס"ק כ"ט.
¹⁴ ומה"ט כתב הגרשז"א שאף הנוהגים כרמ"א ואין נושאים כפים בנעילה כל שנתאחרה התפילה ללילה יכולים בדיעבד לישא כפיהם עד 13.5 דקות מהשקיעה.
¹⁵ ע"פ דברי הגר"א שבאמת העיקר להלכה כרבי יוסי [וכמו שאמרו בגמ' ריש ברכות ומגילה שעד צה"כ יממא היא, ומה שאמרו בגמ' סוף פ' במה מדליקין שצריך להחמיר כרבי יהודה הוא לחומרא, ע"ש].
¹⁶ ומאיך בשם החזו"א כתבו [עיין ספר ארחות רבינו] שאף בדיעבד אין להתפלל אחר השקיעה.